

УДК 343.653

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАРАЖЕННЯМ ВІЛ-ІНФЕКЦІЄЮ ЧИ ІНШОЮ НЕВИЛІКОВНОЮ ІНФЕКЦІЙНОЮ АБО ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ

Павелко Ю.Р., аспірант
кафедри кримінального права і процесу
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню проблем розслідування злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою. Автор досліджує таку теоретико-правову категорію, як «криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою», через призму обов'язкової присутності цього елемента у сучасній методиці розслідування таких злочинів, визначає її сутність, елементи та надає розгорнуту їх характеристику.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістична характеристика, зараження ВІЛ, зараження інфекційною хворобою, органи досудового розслідування, методика розслідування злочинів, злочини, пов'язані із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою.

Стаття посвячена изучению проблем расследования комплекса преступлений, которые связаны с заражением ВИЧ-инфекцией или иным инфекционным/венерическим заболеванием. В контексте этого автор рассматривает такую теоретико-правовую категорию, как «криминалистическая характеристика» указанных преступлений, анализирует сущность и изучает элементы.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, криминалистическая характеристика, заражение ВИЧ-инфекцией, заражение инфекционным заболеванием, методика расследования преступлений, преступления, связанные с заражением ВИЧ-инфекцией или иным инфекционным/венерическим заболеванием.

Pavelko Yu.R. FORENSIC DESCRIPTION OF CRIMES, AS AN INALIENABLE ELEMENT OF METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF THE CRIMES RELATED TO THE HUMAN IMMUNODEFICIENCY VIRUS INFECTION OR OTHER INCURABLE INFECTIOUS OR VENEREAL DISEASE

The article is devoted to problems of investigation of crimes associated with human immunodeficiency virus or other incurable infectious or venereal disease. The author explores this theoretical and legal category as “forensic characteristics of crimes related to infection by the human immunodeficiency virus infection or other infectious or incurable venereal disease”, through the prism of the mandatory presence of this element in modern methods of investigation of such crimes, defines its essence elements and provides a detailed characteristic of them.

Key words: criminal proceedings, forensic characterization of infection with human immunodeficiency virus, infectious disease, bodies of preliminary investigation, methods of investigation of crimes, crimes associated with infection by the human immunodeficiency virus or other incurable infectious or venereal disease.

Постановка проблеми. Серед актуальних задач, що стоять перед світовим співтовариством у XXI ст., займають окреме місце проблеми, які пов'язані з поширенням ВІЛ-інфекції та інших венеричних та невиліковних захворювань, а також боротьба з ними і профілактика, адже вони докорінно підривають суспільство зсередини, зводячи намагання націй та народів на збереження себе та своєї культурної спадщини нанівець. І якщо у країнах Європи, США, Японії та інших цивілізованих державах це питання активно вирішується, в Україні через політичні та соціальні негаразди ці питання, зважаючи на динаміку розвитку таких явищ на вітчизняних теренах, практично не вирішуються. Зауважимо, що особливої важливості в контексті сказаного вище, набувають питання медичного та правового захисту суспільства від поширення епідемії та пандемії інфекційних хвороб, небезпечних для життя людини: ВІЛ/СНІД, інших невиліковних інфекційних та венеричних хвороб,

ліковних інфекційних та венеричних хвороб, загроза епідемії яких також існує.

Згідно зі статистичними даними Міжнародного Альянсу по боротьбі з ВІЛ/СНІД в Україні кількість зареєстрованих нових випадків ВІЛ-інфікованих постійно збільшується [1]. За даними Національної поліції України, починаючи з 2002 р. по 2016 р. включно, кількість злочинів у цій сфері зросла вдвічі. Гірше за все те, що, за тими самими даними, більшість таких злочинів, порушених по ст.ст. 130, 131, 133 КК України, і досі не розкрито, а злочинці не покарані.

На нашу думку, це свідчить не тільки про серйозні прорахунки з боку силових структур, що покликані боротися з цими явищами, а й про відсутність якісного методичного забезпечення їх протидії. Тому важливим завданням є сформувати засади методики розслідування такої категорії злочинів та розробити зрозумілі алгоритми протидії та подолання означених явищ.

З огляду на це, розумним кроком було б почати з першого елемента формування будь-якої методики злочинів – криміналістичної характеристики.

Мета статті – визначити зміст та елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика, за визначенням низки відомих вчених (Р.С. Белкин, А.Н. Васильев, І.Ф. Герасимов, В.Г. Танасевич та ін.), є основою конструювання ефективних методик розслідування злочинів. У криміналістичній науці проблемам криміналістичної характеристики злочинів приділено значну увагу. Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. ця категорія криміналістики швидко одержала визнання провідних учених-криміналістів і впевнено увійшла до арсеналу наукового апарату криміналістики [2, с. 99].

Попри все, криміналістична характеристика злочинів і досі залишається однією з найсуперечливіших категорій методики розслідування злочинів, що свідчить про складність досліджуваного питання. Загалом дискусія про поняття і зміст криміналістичної характеристики відбувається за двома напрямками. Один із них стосується самого визначення «криміналістична характеристика злочину», інший – елементів криміналістичної характеристики.

Вперше поняття криміналістичної характеристики було використано Л.І. Сергєєвим [3, с. 4–5] та О. Н. Колесниченко [4, с. 10]. Л.І. Сергєєв розкрив і зміст криміналістичної характеристики. З того часу, зазначає М.П. Яблоков, питання криміналістичної характеристики «стали предметом постійної уваги багатьох криміналістів, які, в першу чергу, досліджували питання методики розслідування окремих видів злочинів. Як наукова категорія вона стала частиною учбової програми курсу «Криміналістика» і самостійною темою підручників криміналістики». Одночасно активно розроблювались теоретичні і методичні аспекти криміналістичної характеристики злочинів [5, с. 4].

Оскільки в будь-якому злочині можна виділити ряд рис, що мають значення для розслідування або криміналістичних досліджень, криміналістична характеристика, систематизуючи закономірності злочинної діяльності, відображає ці ознаки та властивості. Г.А. Густов визначає, що криміналістична характеристика «лише відображає злочин і ті елементи, які його складають» [6, с. 43]. О.Н. Колесниченко підкреслював: «Криміналістична характеристика – це, перш за все, система відомостей (знань) про злочин як реальне явище дійсності, об'єкт дослідження на попередньому слідстві і у суді. З цієї причини до неї не входять ні реальні об'єкти, ні їхні властивості і відносини». Цю точку зору підтримують також М.О. Селіванов, який визначав криміналістичну характеристику як сукупність типових даних про злочини певного виду і пов'язані з ними обставини, які мають значення для розслідування» [7, с. 130], Л.Г. Відонов та В. Л. Відонов

розуміють криміналістичну характеристику як «закономірно взаємопов'язані криміналістичні дані про елементи складу злочину певних видів злочинів, які сприяють їх розкриттю та розслідуванню» [8, с. 97].

На думку, М.Г. Шурухнова криміналістична характеристика – це відображення системи криміналістичних рис, властивостей, ознак злочину, які відбилися в об'єктивній дійсності. Іншими словами, це система узагальнених даних про спосіб вчинення, механізм і типові сліди злочину, особу злочинця й інші істотні риси, властивості і особливості злочину і обставини, які його супроводжують, що сприяє оптимізації методики розслідування і практичному застосуванню засобів, прийомів і методів криміналістики в розкритті та розслідуванні злочинів [9, с. 450–451].

Як зазначає С.О. Сафронов, структура криміналістичної характеристики злочинів складна і неоднакова для всіх видів злочинів. З погляду криміналістичної необхідності, інтерес подають виділення і вивчення таких видів зв'язків елементів криміналістичної характеристики, що мають характер закономірностей для зазначеного виду злочинів, спираються надані узагальнені практики. Значення цих зв'язків пояснюється тим, що елементам криміналістичної характеристики, відомим на початку розслідування, будуть відповідати інші, ще невідомі на цей момент розслідування елементи [10, с. 17].

В.Г. Танасевич вважає такими взаємопов'язаними елементами «спосіб вчинення злочину, обстановку вчинення злочину, безпосередній предмет злочинного посягання, умови охорони його від посягання<...>особа суб'єкта злочину, маскування, що скероване на приховування злочинного діяння і винних осіб, яке здійснюється як під час вчинення злочину, так і після нього» [11, с. 92].

Під час дослідження злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, не можна не погодитися з думкою Л.Д. Самігіна, який зазначив, що введення в криміналістичну характеристику елементів, які взяті з кримінологічної, кримінально-правової та інших сторін злочину, природне, корисне і виправдане, якщо вони мають криміналістичне значення [12], оскільки складовою частиною криміналістичної характеристики злочинів даного виду можуть бути знання з кримінального права, кримінології, медицини та інших галузей.

Таким чином, криміналістична характеристика може складатися з будь-яких криміналістично-значущих елементів, відомості про які дають змогу удосконалювати процес розслідування злочинів.

Розуміння криміналістичної характеристики дає змогу автору використовувати її з метою виявлення групових особливостей злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, розробити криміналістичну характеристику цих видів злочинів та визначити найбільш ймовірні співвідношення між її елементами та обставинами подій, які мали місце.

Специфіка розслідування цих злочинів зумовлюється їх характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події та потерпілої особи, підозрюваних (обвинувачених), а й різноманітних сторін їх особистого життя, зокрема інтимного [13, с. 21].

Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики має дуже велике значення під час розслідування будь-яких злочинів. У кожному злочині під час його аналізу виявляються об'єкти, явища та процеси, які взаємодіють і характеризують основні умови об'єктивної реальності, що склалися на момент вчинення злочину та надають криміналістичну інформацію з метою вибору найбільш правильних шляхів і методів розслідування.

Подія злочину – це перша ланка у процесі розслідування, саме тому спочатку встановлюється наявність суспільно небезпечного діяння: за ч. 1 ст. 130 КК України – це дії, які створюють реальну небезпеку зараження іншої особи ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною хворобою; за ч. 2 ст. 130 та ст.ст. 131, 133 КК України – це фактичне зараження особи ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою за визначених умов та обставин, а потім – наявність інших елементів складу злочину.

Злочини, пов'язані із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою відбуваються в основному в умовах неочевидності. Варто констатувати, що в 92% випадків відсутні свідки-очевидці злочину. Але іноді існують свідки, які фізичними діями вербально сприяють або перешкоджають вчиненню злочину.

До того ж, як показали власні вивчення статистичних досліджень, зараження ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, 31% відбувається влітку, 11% – восени, 35% – взимку, 23% – навесні. Щодо часу вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 130, 131, 133 КК України, було встановлено, що 15% злочинів відбувається у вечірній час (з 18:00 до 00:00); 23% уночі (з 00:00 до 6:00); 10% вранці (з 6:00 до 12:00); 8% удень (з 12:00 до 18:00); в 44% матеріалах судово-слідчої практики час вчинення злочинів невідомий.

Зазначимо, що здебільшого злочини, пов'язані із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, мають одноразовий характер. Але трапляються випадки, коли злочинні діяння безупинні у часі. Наприклад, мешканка Севастополя гр. Л., знаючи про свій діагноз і перебуваючи на обліку як хвора на синдром придбаного імунodefіциту, займалася проституцією, не попереджаючи партнерів про можливість зараження. Цілий рік вона зареєструвала кримчан ВІЛ-інфекцією, роз'їжджаючи по півострову. За день обслуговувала 2-3 клієнтів [14].

Варто звернути увагу і на те, що злочини, пов'язані із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, іноді виступають як додаткові (ст.ст. 121, 122, 152, 153, 187 КК України), а

розслідування відбувається з розслідуванням іншого злочину, при чому обидва вчиняються одночасно.

Торкаючись слідової картини злочину, зауважимо, що особливістю криміналістичного джерела інформації про вчинення злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, є у слідосприймальному об'єкті – тілесній субстанції людини. Особливістю механізму злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, є те, що сліди цих злочинів виявити на місці події не можливо, оскільки вони належать до латентних дій. Саме тому сліди злочину частіше можна виявити в різного роду документах, які становлять основний обсяг доказів у матеріалах досудового розслідування за злочинами означеної категорії.

Наступним невід'ємним елементом криміналістичної характеристики досліджуваних нами злочинів є спосіб їх учинення. Розглядаючи цей елемент через призму нашого дослідження, ми можемо побачити, що способи зараження іншої особи ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною чи будь-якою венеричною хворобою можуть бути різними: статеві зносини, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, ритуальні процедури (наприклад, кровне братання), переливання крові від зараженої людини, пересадження органів і штучне запліднення, від вагітних жінок, заражених ВІЛ-інфекцією, хворих на СНІД або інші невиліковні інфекційні хвороби, немовлятам під час пологів, поцілунки, порушення правил гігієни у побуті, сім'ї чи на роботі (наприклад, спільне користування посудом, постільною білизною (це характерно для венеричних хвороб), шприцями для ін'єкцій ліків або наркотичних засобів), самозараження (наприклад, введення собі відповідної ін'єкції).

У центрі події злочину перебуває суб'єкт злочину, сукупність якостей котрого головним чином зумовлює характер його злочинної діяльності та проявляється в ній. За кримінально-правовим законодавством, суб'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 130, 133 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16 років і є носієм ВІЛ-інфекції або іншої невиліковної інфекційної хвороби та знає про це.

Таким чином, особа, яка вчинила злочини, передбачені ст.ст. 130, 133 КК України, є спеціальним суб'єктом. Відповідно до ст. 131 КК України, спеціальним суб'єктом злочину визнається медичний, фармацевтичний або інший працівник. Медичні та фармацевтичні працівники – незалежно від того, яку спеціальну освіту, середню або вищу, вони мають (лікарі, медичні сестри, фельдшери тощо, зокрема працівники служби швидкої медичної допомоги та державної служби медицини катастроф), в якому закладі охорони здоров'я вони працюють або займаються медичною практикою як різновидом підприємницької діяльності.

Надамо авторську класифікацію осіб, які вчинили злочини за ст.ст. 130, 131, 133 КК України за антисуспільною спрямованістю. Таких осіб варто поділяти на:

– сексуально-розпусний тип (характеризуються зневажливістю до норм моралі, сексуальною розбещеністю, схильністю до вчинення статевих злочинів, відсутністю співчуття до потерпілих);

– асоціальний тип (належать алкоголіки, наркомани, особи без визначеного місця мешкання, особи, які не мають постійного джерела доходу, а також раніше були засуджені за насильницькі злочини або інші злочини проти особи. Ці особи характеризуються жорстокістю, грубістю, збоченими способами задоволення статевих потреб);

– корисливий тип (дану групу осіб можна поділити на «випадково-ситуативний тип» та «корисливо-спеціалізований тип». Так, «випадково-ситуативний тип» відрізняється тим, що їх дії мають спонтанний характер, вчинюються під впливом сприятливих умов, викликані раптовим умислом та є простими. Зазвичай до цього типу належать особи від 25–40 років, вони не мають сім'ї, постійного місця роботи, мешкання, зловживають спиртними напоями, вживають наркотики.

Останнім елементом криміналістичної характеристики досліджуваних нами злочинів є особа потерпілого. Зрозумілим є те що, вивчення особи потерпілого від злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою у криміналістичному аспекті, потрібне для отримання відомостей про потерпілого як особистість, його спосіб життя, стосунки та контакти з оточенням, обвинуваченням, поведінка потерпілого до, під час і після вчинення злочину, вибору найбільш ефективних тактичних прийомів виконання окремих слідчих дій, що значною мірою відбивається на процесі розслідування загалом.

Вивчення автором матеріалів судово-слідчої практики щодо злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною чи венеричною хворобою, показало, що у 53,5% випадків потерпілий був знайомий з обвинуваченим (відповідно, у 46,5% – ні).

Як правило, потерпілі від злочинів даної категорії перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (90%).

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, варто акцентувати на тому, що:

– криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною або венеричною хворобою, – це система відомостей про подію злочину, обстановку вчинення злочину, криміналістично значущі способи вчинення злочинів, типові слідчі ситуації, механізм утворення та локалізацію слідів, особу злочинця та особу потерпілого;

– криміналістична характеристика означених злочинів має ключове значення для

розроблення комплексу заходів щодо протидії таким злочинам і побудови адекватної сучасної методики розслідування злочинів передбачених ст.ст. 130, 131, 133 КК України;

– обов'язковими елементами криміналістичної характеристики досліджуваних нами злочинів варто визначити: подію злочину, слідову картину злочину, способи вчинення злочину та особи злочинця і жертви.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень № 42 // Державна служба України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань: ДУ «Український центр профілактики і боротьби зі СНІДом МОЗ України», ДУ «Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В. Громашевського НАМН України», Центральна санітарно-епідеміологічна станція МОЗ України, Програма з ВІЛ/СНІД, Бюро ВООЗ в Україні. – Київ, 2014. – 40 с.
2. Танасевич В.Г. Криміналістическая характеристика преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – № 25. – С. 99–100.
3. Сергеев А.И. Возбуждение уголовного дела // Советский уголовный процесс [Учебник] / Под ред. В.П. Божьева. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 118–143.
4. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д. ю. н. / А.Н. Колесниченко. – Харьковский юрид. институт им. Ф.Э. Дзержинского. – Харьков, 1967. – 42 с.
5. Криміналістика [Учебник] / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – 365 с.
6. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – Изд-во «Юридическая литература». – М., 1965. – 308 с.
7. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений совершенных при производстве строительных работ : автореф. дис. ... к. ю. н. / Л.А. Сергеев ; Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М., 1966. – 16 с.
8. Видонов Л.Г., Видонов В.Л. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений и закономерных связей между ее элементами / Криминалистическая характеристика преступлений : Сб. научных трудов. – М., – 1996. – С. 9–97.
9. Шурухнов Н.Г. Криміналістика: [Учебник] / Н.Г. Шурухнов. – М. : Юрист, 2004. – 639 с.
10. Сафонов Д.А. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування наружи над могилою : дис. ... к. ю. н. / Д.А. Сафонов. – Харків, 2012. – 211 с.
11. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения: Материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 3–10.
12. Облаков А.А. Криміналістическая характеристика и классификация мошенничества в сфере оптового потребительского рынка // «Черные дыры» в Российском Законодательстве. – 2003. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kpress.ru/bh/2003/1/roblakov/roblakov.asp>.
13. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: [навчальний посібник] / [О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.]; за заг. ред. С.В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 324 с.
14. В Украине – рост СПИД-терроризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cripo.com.ua/?sect_id=6&aid=35410.